

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 463/1-ХП/13 04.04.2013. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој IV редовној седници, 04.04.2013. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ПРЕДСТАВЕ ЖИВОТИЊА У ВИНЧАНСКОЈ КУЛТУРИ, докторанда Милоша Спасића.

За ментора је одређен доц. др Милош Јевтић.

<u>Доставити:</u> 1x Универзитету у Београду 1x Стручном сараднику за докторске дисертације 1x Шефу Одсека за правне послове 1x Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Милош Арсенијевић
---	---

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
<u>04/1-2 бр. 6/2306</u>	
<u>4.04.2013.</u>	
(број захтева)	
(датум)	Веће научних области друштвено-хуманистичких наука
	(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Представе животиња у винчанској култури

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ археологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Милош (Петар) Спасић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски у Београду

Година 2006. дипломирања:

Назив мастер рада кандидата:

Градина на Босуту: неолитска и енеолитска насеља

Назив факултета на коме је мастер рада одбрањена: Филозофски

Година одбране мастер рада: 2007.

Обавештавамо вас да Наставно-научно веће је

на седници 4.04.2013. одржаној

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
Проф. др Милош Арсенијевић

Додатак уз образац 1.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Милош Спасић

Име и презиме ментора: Милош Јевтић

Звање: доцент

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. - Милош Јевтић, Мирослав Лазић, Миодраг Сладић, Жидоварско благо. *Оставамсребрног накита из насеља Скордиса. – The Židovar Treasure. Silver Jewellery Hoard from the Settlement of Scordisci* (ed. M. Jevtić), Вршац – Београд 2006.

2. - Sacred Groves of the Tribali on Miroč Mountain, *Starinar* LVI/2006, Београд 2008,
271 – 290. UDC 904: 726.829 «652» (497.11)

3. -Miloš Jevtić, *Čuvare žita u praistoriji. Studija o žitnim jamama sa Kalakače kod Beške*, Gradski muzej Vršac – Filozofski fakultet Beograd. Vršac-Beograd 2011. ISBN 978-86-83911-45-5.

4. (sa V. Dautova-Ruševljan), Silver Jewelry of Hellenistic and Celtic Type from Hrtkovici in Srem, *Starinar* LVI/2006, Beograd 2008, 291-307.

5. *Art of Scordisci and Židovar Treasure*. Belgrade Faculty of Philosophy, Department of Archaeology and Center for Archaeological Research, The City Museum. Vršac 2007. 52 str. ISBN 978-86-86563-20-0
UDK 903.25"6387"(497.113)(083.82),902.01(497.113)(083.82)

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, AHCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Милош Арсенијевић

ОДЕЉЕЊЕ ЗА АРХЕОЛОГИЈУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ПРЕДЛОЖЕНИ НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Представе животиња у винчанској култури

КАНДИДАТ
Милош Спасић, М.А.

ДАТУМ ПОДНОШЕЊА ПРИЈАВЕ
31.1.2013.

ПРЕДЛОЖЕНИ МЕНТОР

доц. Др Милош Јевтић

УВОД

Представе животиња у праисторији предмет су археолошких студија више од једног века. Развој мисли и теоријских поставки углавном је био у тесној вези са начином тумачења антропоморфних представа, бар када је реч о фигуралној пластици. Тако су расправе махом биле фокусиране на питања функционалне и употребне улоге ових предмета. Непостојање критичког приступа, хеуристичка и анегдотска тумачења главна су обележја традиционалног приступа материјалној култури уопште. С тим у вези зооморфне представе довођене су у везу са култовима, ритуалима и религијом, без икаквог циља извођене су формално-стилске аналогије, грађа је селективно публикована... Прва фаза у тумачењу винчанске зооморфне пластике обележена је радовима М. Васића, М. Гарашанина, Д. Гарашанин, Д. Срејовића, Н. Тасића, М. Гимбутас и других (Васић 1932–1936; Гарашанин 1951; *idem* 1968; Срејовић 1968; Тасић 1973; Gimbutas 1982). И поред свих недостатака у критичком приступу и интерпретацији, публикован је велики корпус грађе, који и данас представља солидну основу за ревидирање приступа и промену тежишта анализе са функционалних и употребних тумачења ка питањима на која је могуће дати одговор(е).

Приступ грађи ни данас није битно другачији. Истраживачка питања нису промењена, већ је само настао отклон од било каквих тумачења. Већа пажња се поклања контекстима налаза, али будуће да изостаје помак у тумачењу функције, налази се публикују без критичког апарата, инстинктивно – јер се зна и претпоставља да су некако битни (*c.f.* Bailey 2000). Иако постоје значајнији искораци од уобичајене праксе у тумачењу винчанске пластике (*c.f.* Николић и Перић 2008; Nikolić and Vuković 2009; Тасић 2011; Crnobrajica 2010; Porčić 2011; *Idem* 2012), њих је још увек премало да би се надокнадиле деценије несистематског приступа грађи. Стање проучавање и анализа винчанских зооморфних представа може се битно поправити само уколико се поставе нова истраживачка питања, те

ако се правилно схвати и разуме потенцијал који овај вид материјалне културе може имати за разумевање неолитског живота.

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Корпус винчанске материјалне културе, који представља основ за проучавање иконографије представа животиња укључује велику количину разнородне грађе, која се може систематизовати на основу неколико узуса. Основне стилско-типолошке категорије тако чине:

- Зооморфне фигурине
- Букраниони
- Зооморфне посуде и посуде са зооморфним представама
- Амулети

Свака од издвојених категорија материјалне културе може са даље рашчланити. Основно обележје целокупне грађе инспирисане животињама и животињским представама јесте материјал коришћен за израду - глина. Готово целокупан инвентар зооморфних представа у винчанској култури израђен је од глине. Камен се користи сасвим изузетно и, како се чини, реч је о специфичним облицима фигуралне пластике карактеристичне за рану и средњу Винчу (*c.f.* Гарашанин 1951; Antonović 2003). Најбројнију групу налаза чине фигурине, затим следе амулети, зооморфне посуде и посуде са зооморфним представама, док су букраниони најслабије заступљени.

Тренутна евиденција показује да је однос антропоморфне и зооморфне пластике око 1:10 у истраженим насељима.¹ Корпус до сада прикупљених винчанских антропоморфних фигурина на локалитетима у Србији укључује сигурно бар 10 000 предмета, па не би било претерано претпоставити да зооморфних има око 1000. Зооморфне фигурине израђују се од печене глине, малих су димензија и углавном представљају крајње шематизоване представе

¹ Однос антропоморфне и зооморфне пластике значајно се разликује од регије до регије. У северној грчкој и Тесалији тај однос је чак 1:20 (Nanoglou 2009), док су на Чатал Хојуку зооморфне фигурине бројније од антропоморфних (Meskell and Martin 2012).

четвороножаца често неодређене врсте и пола. Од анатомских детаља на зооморфним фигуринама најчешће се приказују сумарно моделована глава са наглашеном њушком/кљуном и роговима/ушима, ноге и реп. Веома ретко се представљају очи, уста, шаре на кожи, крзно или перје, док су полне карактеристике присутне само код појединих представа бовида. Понекад је иконографија винчанске пластике толико сведена и апстрактна да се чак не може утврдити да ли је реч о представи човека или животиње. Хибридизација антропономорфних и зооморфних представа у неолиту централног Балкана једна је од главних карактеристика фигуралне пластике, која своје формалне аналогije има и на Блиском истоку. Ипак, јасно се издвајају поједине врсте, пре свега говече, овца/коза, пас, јелен и медвед чије су представе релативно стандардизоване. Нешто су ређе, али изузетно реалистично моделоване представе жаба, које вероватно стоје у вези са старијенеолитском традицијом.

Збирка букраниона, која ће бити третирана укључује готово све до сада познате, али и десетак непубликованих налаза из Стублина, са Гомолаве и Бањице и из Јеле код Шапца. Букраниони се појављују на широком географском простору, од централне Азије и Блиског истока до Средње Европе и углавном се појављују као инвентар кућа неолитских и халколитских земљорадника и сточара. Они представљају један од најсталнијих елемената ентеријера у винчанским кућама, често су обнављани и премазивани (један налаз из Стублина вероватно је био портабилан). Досадашња евиденција показује да је на територије винчанске културе откривено око 30 букраниона. Букраниони су на основу формалних карактеристика подељени у четири групе:

- Букраниони са лобањом говечета премазаном глином и роговима
- Букраниони са главом моделованом од глине и роговима говечета
- Букраниони који су у целости моделовани од глине
- Само рогови говечета

ПРЕЛИМИНАРНА АНАЛИЗА ПОКАЗУЈЕ ДА ПОСТОЈЕ ХРОНОЛОШКЕ РАЗЛИКЕ У ПОЈАВИ ИЗДВОЈЕНИХ ТИПОВА БУКРАНИОНА, А ЧИНИ СЕ И ДА СЕ ТОКОМ РАЗВОЈА ВИНЧАНСКЕ КУЛТУРЕ

мењају и иконографски обрасци. Од веома реалистичних представа глава бика са роговима током тзв. градачке фазе, букраниони у позној Винчи постају веома стилизовани и готово апстрактни. Слична промена уочена је и у корпусу антропоморфне пластике. С тим у вези биће сагледани обрасци стилизације којом је вероватно сведена само ултимативна, физичка појавност и материјализација форме, али не и основне идеје и симболика, коју букраниони носе. Као и код антропоморфне пластике и букраниони постају знатно мањих димензија при крају винчанске културе, па су тако примерци из куће 4 са Гомолаве једва величине песнице. Та ће промена, такође, бити размотрена у вези са могућим променама у симболици, идеологији и другим социо-културним аспектима. Такође, веома занимљивим се чине и подаци да поједни налази типа букранион представљају представе паса или јелена, што би битно променило свеукупну интерпретацију њихове симболике и донекле ревидирало посматрање односа људи и животиња у винчанској култури (Гомолава? Јаково? Стублине?).

Зооморфне посуде и посуде са зооморфним представама представљају најбројнију категорију материјалне културе са обележјима животињске иконографије. На основу формалних карактеристика било је могуће издвојити следеће категорије:

- Зооморфне посуде
- Посуде типа жртвеник
- Просопоморфни поклопци
- Посуде са дршкама у виду зооморфних протома
- Представе животиња на посудама

Зооморфне посуде представљају најмању групу налаза у овој категорији. Познато је неколико десетина оваквих посуда са територије винчанске културе. Најчешће су то посуде које су моделоване у виду птице или бика. Једна од најпознатијих је орнитоморфна Хајд ваза пронађена у Винчи. Ове посуде су обично довођене у везу са култом, пре свега због изузетног квалитета израде. Да је реч о предметима, који нису служили свакодневној употреби показао је и контекст

налаза Хајд вазе из Винче (Nikolić and Vuković 2008). Контекст налаза Хајд вазе из Винче такође указује на то да зооморфне посуде треба посматрати и у контексту значења и симболике антропоморфних посуда, које такође представљају веома ретку групу налаза.

Посуде типа жртвеник, познате и као *култни столови*, *олтари*, један су од најчешћих облика материјалне културе са обележијем животињске иконографије. Ти су предмети, такође, веома често довођени у везу са култом, али им се последњих деценија приписује и сасвим профана улога (лампе?). Реч је о предметима мањих димензија, са мањим, плитким реципјентом, квадратног, кружног или троугаоног облика и зооморфним протомима, који су пластично моделовани на ободу реципијента. Веома често су и ноге на којима реципијент стоји обликоване као животињске шапе, копита и сл. Протоме на жртвеницима су приказане веома стилизовано и апстрактно и веома често, не само да је немогуће одредити врсту, већ је јако тешко утврдити да ли је реч о антропоморфној или зооморфној представи. Питање хибридизације представа на жртвеницима ће, такође, бити расправљано у контексту хибридизације представа на фигуринама. Најбројније представе животиња на жртвеницима, код којих се може сигурно идентификовати врста су: бик, јелен, ован и птица. Најчешће су приказани само глава и рогови или уши. Изузетно је важан податак да је на многим жртвеницима моделован већи број животињских представа (две, три, четири). У бројним случајевима када је на жртвеницима приказан већи број животиња, реч је о различитим врстама, а неретки су и налази жртвеника са комбинованим антропоморфним и зооморфним представама.

Просопоморфни поклопци су једна од најпрепознатљивијих форми винчанске материјалне културе. Реч је о цилиндричним поклопцима беспрекорне израде, на којима је приказано лице неке фантастичне животиње или неко хибридно створење. Од анатомских детаља обично су приказане очи, нос и уши. Иако се представе просопоморфних поклопаца обично доводе у везу са представама сове или неке од врсте из породице фелида, апстрактност, сведеност и велика стилизација у представљању детаља на лицу онемогућава егзактну дефиницију врсте. Са друге стране археозоолошка евиденција показује скромно

присутво тих врста у инвентару винчанских насеља, што наравно не мора да буде аргумент за одбацивање идентификације представа као мачијих или птичијих. Њихова функција се обично доводи у везу са ритуалима (Николић и Вуковић 2008), иако ништа сем њихове физичке појавности не указује на такав закључак. Будући да су подаци о контексту налаза ових предмета веома опскурни, рад неће донети решење о њиховој функцији. Додатни проблем у дефинисању функције представља и чињеница да је до данас евидентрано свега неколико налаза просопоморфних поклопаца у контексту са одговарајућим посудом *in situ*, па се онда само може претпоставити какве су то посуде и каква је њихова функција, па с тим у вези и функција поклопца. Анализа стилских елемената пружиће детаљнији увид у регионалне специфичности у обликовању иконогарафије просопоморфних поклопаца, али и у начине на који се иконографски обрасци формирају. Њихов број на насељима није велик, са изузетком Винче где је до данас откривено више од 30 примерака, па ће винчанска евиденција пружити најважније аналитичке податке.

Посуде са дршкама са зооморфним протомама представљају најбројнију групу налаза у трећој категорији. Углавном је реч о посудама мањих димензија намењеним конзумирању хране и пића попут здела, пехара, тзв. амфорета... Обично се на таквим посудама налази једна или две дршке, које се завршавају изузетно стилизованим животињским представама. Сигурно се могу идентификовати једино птице и бикови, док већину корпуса чине апстрактне и хибридне представе. У раду ће бити квантификована евиденција целокупног инвентара конзумног посуђа са два локалитета: Црквине-Мали Борак и Стублине, која ће показати да ли се дршке са протомима појављују на одређеном типу посуђа, те да ли постоји веза између одређене врсте представе и врсте посуде и сл... Ова група налаза представља један од ретких облика материјалне културе са животињском иконографијом, чија се утилитарна функција обично не доводи у питање.

Посуде са животињским представама блиске су претходној групи, али су далеко слабије заступљене. На основу технике извођења било је могуће издвојити посуде са пластично моделованим зооморфним представама на трбуху и ободу и посуде са урезаним представама на трбуху. Пластично моделоване представе на трбуху су сасвим ретке и у литератури је познат само један налаз тзв амфорете са

два пластично моделована букраниона на трбуху из винчанске куће у Обрежу, те још један сличан налаз са Белог брда у Винчи. Пластично моделоване представе на ободу коничних здела су нешто чешће заступљене. Познати су примерци са више стилизованих зооморфних протома из Винче, Гомолаве, Стублина, Бањице, Београдске тврђаве. Изузетно занимљивим се чини обичај упаривања представа људске главе и главе неке рогате животиње (бик, јелен?). Н. Тасић је такав иконографски приказ довео у везу са неким ритуалом (свадбена церемонија?), на шта би поред саме зделе упућивао и контекст налаза, те остатак инвентара (Tasić 2007). Урезане представе животиња на трбуху посуде представљају сасвим ретку појаву. За сада је идентификована једна представа бика на биконичној здели са Бањице. Сличне представе познате су и са неколико винчанских локалитета у Бугарској и Румунији, и обично су довођене у везу са тзв винчанским знацима. Будући да је реч о сасвим скромном корпусу материјала, који нема аналитичку вредност, он ће послужити само као инструктиван показатељ у сагледавању иконографских образаца у представљању појединих врста животиња.

Амулети са зооморфним представама су веома заступљени у винчанској култури. У ову категорију налаза спадају предмети од глине мањих димензија, често непознате намене. Највећу групу чине тзв амулети и привесци ваљкастог облика са два наспрамно постављена крака у виду латиничног слова Y. Ова форма свакако подсећа на предмете сличног облика карактеристичне за старчевачку култура, па с се тим у вези може рећи да у једном јако сведеном облику она може представљати тело бика са роговима (Станковић 1989–1990). Најбитнија разлика се свакако огледа у томе да за разлику од старчевачких налаза, винчански Y *амулети* имају централну вертикалну перфорацију и на њима су веома често присутни трагови везивања. Упркос постојању трагова употребе питање намене ових предмета још увек је нејасна. Ни контексти налаза не пружају увид у могућу функцију ових предмета, па се тумачења, која их доводе у везу са теговима за ткачки разбој или некаквим амајлијама (талисманима) имају узети са извесном резервом. Животињске представе моделоване су на врховима два крака и обично је реч о крајње стилизованим приказима код којих није могуће утврдити врсту.

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Основу методологије истраживања представљаће обрада великог фонда грађе са различитих локалитета. За сваку категорију налаза биће формирана база података по локалитетима. У базу ће бити унете све димезије и формално-стилске одлике предмета, подаци о контексту налаза и датовању, као и интерпретација врсте и пола животињске представе, опажања о фрагментацији, трагови употребе... Сви добијени подаци ће затим бити квантификовани и приказани у односу са другим релевантним анализама и подацима о антропоморфној пластици и археозолошкој евиденцији. Унакрсне претраге ће показати да ли постоје везе у формирању иконографских образаца на антропоморфној и зооморфној пластици. Квантификација ће егзактно показати да ли су одређене представе заиста обележје одређене територије или развојне фазе винчанске културе. Поређењем са археозолошком евиденцијом ће се сагледати однос појединих врста које су представљане у различитим материјалним медијима са њиховом стварном заступљеношћу у човековом окружењу.

Основни истраживачки проблем у анализи зооморфних представа је тумачење њихове појавности, која се често не да категоризовати према одређеним животињским врстама. Зооморфне представе су веома често тако моделоване да се само може наслутити да је реч о четвороножној животињи. Када су присутни рогови на глави, често није јасно да ли је реч о говечету, овци, кози или јелену, а често је чак немогуће установити да ли су на глави приказани рогови или уши. Ипак и та двосмисленост у представљању животиња је податак вредан пажње, будући да такви иконографски обрасци свакако нису резултат непажње или немарности током моделовања, иако постоје и тумачења да је реч о предметима које су израдила деца. Вишезначност физичке појавности винчанске зооморфне пластике ће тако бити посматрана као одраз различитих социјалних конструката, који су условили специфичан начин уобличавања разних животињских форми. Са друге стране, могуће је и да је визуелна појавност зооморфне пластике била од секундарног значаја у односу на тактилност самих предмета током манипулације и интеракције са њима. Свеprisутни проблем у интерпретацији винчанских предмета са антропоморфним и зооморфним представама јесте питање њихове

намене. Будући да тренутно не располажемо ваљаним подацима који би недвосмислено указали на могућу функцију тих предмета, тај ће проблем бити разматран само у контексту елаборације развоја иконографских образаца. Такав приступ је неопходан будући да је немогуће расправљати о социо-културним, економским и природним факторима који су утицали на развој иконографских образаца животињских представа без основних наговештаја о функцији и намени тих предмета. Расправе о односу стила и функције (с.ф. Hurt and Rakita 2001) не могу донети задовољавајуће резултате без уважавања обе детерминанте. С тим у вези и развој иконографских образаца на животињским представама у винчанској култури ће бити посматран у односу на могуће функције, биле оне профаног (играчке, украсни или утилитарни предмети...) или сакралног (култни или ритуални предмети) карактера.

Са неколико кључних локалитета винчанске културе, који се издвајају као регионални и хронолошки репери, биће статистички обрађен и квантификован цео корпус зооморфне пластике, док ће са мањих локалитета бити приказани налази који представљају допринос разумевању иконографских образаца. Издвајањем фокалних локалитета, чије ће збирке бити у целости обрађене, биће могуће сагледати да ли су добијени резултати одлика поједине регије или хронолошке фазе. Статистичком обрадом биће квантификован удео зооморфне у односу на антропоморфну пластику, затим однос представљених животињских врста, који ће опет бити разматран у односу са заступљеношћу костију тих врста на истом локалитету. Биће обрађене и све специфичности зооморфне пластике (димензије, стање очуваности-фрагментација, врста, пол, представе појединих морфолошких одлика врсте, орнаментика, контекст налаза...) што би могло да укаже на постојање одређених иконографских образаца у представљању појединих врста, али и на постојање устаљених пракси у употреби и манипулисању зооморфним фигуринама (*биографија* предмета: производња фигурина, симболичка материјализација, намерно ломљење, похрањивање у специфичним контекстима у специфичним тренуцима...). Упоредним статистичким анализама свих наведених параметара биће разјашњено да ли постоји веза између антропоморфне и зооморфне пластике у погледу:

- димензија

Да ли су на познатим винчанским локалитетима у јужној Србији и на Косову (Предионица, Валач, Фафос, Гадимље, Павловац), који су чувени по монументалној антропоморфној пластици присутне и животињске фигурине већих димензија?

- иконографских образаца

Ако постоје поједини формални и стилски елементи који се понављају у обе групе биће занимљиво размотрити зашто је то тако и шта је могло утицати на реплицирање одређених иконографских канона.

- представа пола
- праксе фрагментације

Посебно ће бити размотрени јасно дефинисани контексти, у којим је откривена зооморфна пластика, попут налаза четири фигурине бика на локалитету Беоловоде (Šljivar and Jasanović 2005). Те су фигурине пронађене на поду једне спаљене куће, поред пећи, а такав контекст налаза је сасвим уобичајен за другу групу зооморфних представа, букранионе. Недавна заштитна истраживања на винчанском локалитету Павловац показала су још један занимљив контекст, у којем се појављује зооморфна пластика. У једној јакој плиткој јами пронађене су четири фигурине бика, заједно са животињским костима, са врло мало керамичких налаза. Непосредно поред пронађена је једна пећ, која је веома кратко коришћена, те јама за одлагање пепела.

Намерно ломљење антропоморфне пластике у позном неолиту централног Балкана било је предмет детаљних анализа и студија Џ. Чепмена и Б. Гајдарске (Chapman 2000; Chapman and Gaydarska 2007). Те су студије недвосмислено показале да је фрагментација антропоморфних фигурина резултат унапред осмишљене праксе, а не плод несавесног руковања или одбацивања. Уосталом на такав закључак указују и начини ломљења попут уздужних прелома, којим је одвојен предњи од задњег или леви од десног дела главе и/или тела. Јако занимљивим се чине и налази намерно фрагментованих фигурина чију су ломови

накладно углачани и обрађени. Слична пракса се јасно уочава и у корпусу зооморфне пластике, нарочито код представа бикова, чију су рогови у већини случајева намерно ломљени (Беловоде, Бањица, Павловац...).

Такође, биће размотрена и питања стилске регионализације појединих представа, какав је случај са фигуринама тзв. кентаура, које се готово искључиво појављују у косовској и јужноморавској зони винчанске културе. Ове две области показују и извесне особености у иконографији људских представа. Питања, која се намећу у вези са стилском регионализацијом антропоморфне и зооморфне пластике су бројна и укључују низ проблема, од утицаја природног окружења и економије до разних социо-културних и идеолошких конструката који су могли довести до формирања различитих регионалних идентитета.

Са неколико кључних локалитета винчанске културе (Гомолава, Винча, Бањица, Дивостин, Валач) биће статистички обрађени подаци о животињским врстама које су представљане на жртвеницима, као и подаци о положају представе на жртвенику, димензијама и контексту налаза. Ти подаци ће затим бити укрштени са анализама изведеним за све остале категорије материјалне културе на којој је присутна животињска иконографија.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Винчанска материјална култура са обележјима антропоморфних и зооморфних представа заузима једно од централних места у расправама о различитим проблемима неолита централног Балкана. Како је већ истакнуто, некритички приступ овој врсти грађе није донео задовољавајуће резултате у њеном тумачењу. С тим у вези циљ истраживања овог рада није битно другачији од пређашњих настојања истраживача да разумеју и објасне овај вид материјалне културе, једино је приступ грађи промењен. Уз благи отклон од инсистирања на функционалној и употребној улози ових предмета, рад ће покушати да одговори на неколико истраживачких питања: На који начин се формирају иконографски обрасци у представљању животиња у винчанској култури? Који су социо-културни, економски и природни фактори који су могли утицати на образовање одређене представе? Да ли се слични обрасци могу уочити и у неком другом облику

материјалне културе (архитектура, антропоморфне представе, керамика, оруђе)? Да ли постоји веза између представа појединих животињских врста у различитим облицима материјалне културе (представе бика или неке друге врсте на посудама, фигуринама, жртвеницима, амулетима)? На крају, или пре свега видећемо на који начин различити облици интеракције између људи и животиња у винчанској култури утичу на стварање иконографских образаца зооморфних представа. На који начин онда стварни односи људи (мушкараца и жена, деце и старијих...) и животиња утичу на интеракцију људи са материјалном културом са животињским обележјима? С тим у вези покушаћу да објасним како се сви ти односи читавају у: физичкој материјализацији животињских представа; у месту и врсти интеракције; у формирању различитих иконографских образаца у различитим периодима и регијама; у функцији тих предмета и др. Коначно, видећемо да ли свеукупна појавност зооморфних представа из појединих насеља или регија винчанске културе представља манифестацију друштвеног, културног или економског идентитета одређених заједница или њихових појединих припадника.

ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ

- Иконографски обрасци представа животиња у винчанској култури су хронолошки и регионално осетљиви.

Ову хипотезу покушаћу да преиспитам стилско-типолошком анализом материјала, и то: 1. анализом налаза са локалитета који представљају фокалне тачке различитих регија (Гомолава, Потпорањ, Винча – Бело брдо, Јела, Беловоде, Дивостин, Селевац, Гривац); 2. анализом налаза са локалитета који имају развијену вертикалну стратиграфију (Гомолава, Винча-Бело брдо, Беловоде, Дивостин).

- Врсте животиња које се најчешће приказују су оне врсте које имају и највећи значај у економији заједнице.

Ова хипотеза биће проверена упоредном анализом и квантификацијом података о заступљним врстама у археозоолошкој евиденцији и материјалној култури, и то на нивоу одређеног археолошког контекста или насеља у целини.

- *Апстрактност и сведеност животињских представа стоје у вези са појавном сублимацијом а не са маргинализацијом њиховог симболичког значаја.*

Чињеница да многе представе животиња нису репрезентативни облици материјалне културе не значи и да су ти предмети пасивни чиниоци у животу заједнице, породице или појединца. Детаљна контекстуална анализа треба да испита да ли су сведене представе животиња подједнако укључене у симболичку праксу као и представе елабориране физичке појавности

- *Представе животиња у винчанској култури су активно укључене у процесе сигнификације простора и одређених активности.*

Потврду ове хипотезе тражићу кроз анализу различитих контекста где су пронађене представе животиња, те њиховом контекстуализацијом у односу на простор, активности и праксу депоновања (нпр: 1. разматрањем односа букраниона-потпорног стуба и пећи у кућама те њихове заједничке улоге у креирању симболичких и мнемоничких амбијенталних целина; 2. разматрањем депозиције представа животиња и делова животиња у рововима кућа, јамама и сл., и довођењем у везу ове праксе са одређеним активностима).

- *Зооморфне фигурине су намерно ломљене*

Ову хипотезу ћу проверити анализом фрагментације фигурина и квантификацијом података, који би могли да укажу на то да ли постоји устаљена пракса ломљена одређеног типа или одређених делова фигурине

- *Представе појединих животиња представљају важан чинилац у креирању културног идентитета једне заједнице или регије.*

Разматрање ове хипотезе стоји у вези са првом хипотезом. Из појединих насеља и микрорегија потичу представе животиња, какве се не појављују у другим областима винчанске културе. Анализом осталих облика материјалне културе и економије биће сагледано да ли заступљеност особених животињских представа кореспондира са заступљеношћу других специфичних облика материјалне културе, те друштвеним и економским стратегијама у истим насељима или регијама.

СТРУКТУРА РАДА

УВОД

У уводном поглављу биће изнети предмет, циљ и методологија истраживања. Такође, биће образложено и који су поводи за израду ове дисертације, те који је пројектовани допринос тезе за проучавање винчанске културе.

ВИНЧАНСКА КУЛТУРА НА ТЛУ ЦЕНТРАЛНОГ БАЛКАНА

У овом поглављу биће представљено стање истражености винчанске културе, у оним сегментима који су неопходни за разумевање контекста животињских

представа. У најопштијим цртама биће приказана евиденција о релативној и апсолутној хронологији, винчанској архитектури, становању, економији и материјалној култури. Такође, биће изнет и критички преглед актуелних теоријских концепата који разматрају различите аспекте у процесима формирања и трансформације винчанског друштва, заједнице, домаћинства, економије, становања, материјалне културе и религије.

ЉУДИ, ЖИВОТИЊЕ И ПРИРОДНО ОКРУЖЕЊЕ У ВИНЧАНСКОЈ КУЛТУРИ

ТЕОРИСЈКЕ ПАРАДИГМЕ У СТУДИЈАМА ПРОСТОРА И ПЕЈЗАЖА У ПРАИСТОРИЈИ ВИНЧАНСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ И ПРОСТОР

ТЕОРИСЈКЕ ПАРАДИГМЕ У СТУДИЈАМА ОДНОСА ЉУДИ И ЖИВОТИЊА У ПРАИСТОРИЈИ

ЖИВОТИЊЕ У ВИНЧАНСКОЈ КУЛТУРИ

ИНТЕРАКЦИЈЕ СА ЖИВОТИЊАМА

У овом поглављу ћу приказати какав су однос са животињама и окружењем имале различите винчанске заједнице на централном Балкану. На првом месту покушаћу да представим различите начине концептуализације околиша и обликовања изграђене околине. Изнећу расположиву евиденцију о топографији винчанских насеља, а затим ћу се критички осврнути на то какве су могле бити релације између различитих типова природног окружења и заједница које су их настањивале. У другом делу поглавља ћу представити актуелне студије односа људи и животиња у праисторији, а затим ћу изнети расположиву археозоолошку евиденцију за винчанску културу на Централном Балкану. На крају, размотрићу различите видове интеракција са дивљим и домаћим животињама, уз посебан осврт на евиденцију са локалитета са којих ће бити обрађене представе животиња.

ПРЕГЛЕД ТЕОРИЈСКИХ ПАРАДИГМИ У ТУМАЧЕЊУ ПРЕДСТАВА ЖИВОТИЊА

У овом поглављу изнећу преглед и критички осврт на најважније тезе које третирају представе животиња у праисторији. Будући да су представе животиња у неолиту југоисточне Европе ретко биле предмет синтетских и проблемских

студија, осврнућу се и на најважније студије које третирају представе животиња у другим регијама и у другим праисторијским епохама.

ТИПОЛОГИЈА МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ СА ЖИВОТИЊСКИМ ПРЕДСТАВАМА

ЗООМОРФНЕ ФИГУРИНЕ

БУКРАНИОНИ

ЗООМОРФНЕ ПОСУДЕ

ПОСУДЕ СА ЗООМОРФНИМ ПРЕДСТАВАМА

АМУЛЕТИ

У овом поглављу ћу поставити типологију материјалне културе која носи недвосмислена животињска обележја. Детаљно ћу анализирати сваки издвојен тип; изнети податке о технологији производње, материјалима, димензијама, фрагментацији, контекстима налаза, хронологији. Такође, изнећу све расположиве податке који би могли да укажу на функцију/функције тих предмета, као и на место и начин интеракције са њима. При третману сваке од наведених категорија, у основним цртама навешћу и податке о другим облицима материјалне културе (антропоморфне фигуристине, керамика, архитектура, термалне структуре) који су битни за њихово разумевање.

ПРЕДСТАВЕ ЖИВОТИЊА У ВИНЧАНСКОЈ КУЛТУРИ

ГОВЕЧЕ

ПТИЦА

ЈЕЛЕН

ПАС

ОВЦА/КОЗА

МЕДВЕД

ФАНАСТИЧКА СТВОРЕЊА И ХИБРИДНЕ ПРЕДСТАВЕ

СВЕДЕНЕ ФОРМЕ ЧЕТВОТОНОЖАЦА

У овом поглављу ћу најпре навести која су ограничења у идентификацији представљене врсте, а затим ћу поставити јасне параметре које ћу следити при идентификацији животињске представе. Представе, које сам истакао се могу поуздано идентификовати и за сваку групу посебно ћу изнети преглед иконографских образаца и материјалне културе на којим се представе појединих врста појављују. Категорије представа фантастичних створења и хибрида биће веома пажљиво сагледане, у намери да се идентификују елементи појединих врста

који су присутни у овом типу комплексних представа. Посебно ће бити сагледане представе које приказују полу-људе/полу-животиње, а посебно ће бити обрађене представе које имају одлике више различитих животињских врста.

СТИЛСКО-ТИПОЛОШКА АНАЛИЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕСТАВА

**ГОМОЛАВА
ПОТПОРАЊ
ЈАКОВО
ВИНЧА-БЕЛО БРДО
БАЊИЦА
ЦРКВИНЕ-МАЛИ БОРАК
ЈЕЛА
БЕЛОВОДЕ
ДИВОСТИН
ГРИВАЦ
СЕЛЕВАЦ
ВАЛАЧ**

У овом поглављу ћу изнети детаљну статистичку анализу животињских представа користећи јединствену базу података у коју ћу уносити шифроване податке о свим расположивим параметрима (тип предмета, врста представа, димензије, материјал, стилско-типолошке карактеристике, трагови употребе, фрагментованост, контекст налаза...). Извршићу основне и унакрсне анализе, а у виду графичких прилога и критичких коментара приказаћу све корелације између добијених резултата, које се буду показале као битне за разумевање животињских представа.

КОНТЕКСТУАЛНА АНАЛИЗА ЖИВОТИЊСКИХ ПРЕСТАВА

У овом поглављу представићу детаљну контекстуалну анализу животињских представа и других облика материјалне културе из затворених целина. Уколико ми то евиденција буде дозвољавала, покушаћу да за сваки облик материјалне културе са животињском представом те за сваку животињску врсту изнесем одговарајућу контекстуалну анализу. Такође, покушаћу да контекстуалном анализом обухватим налазе из различитих географских регија на централном Балкану и различитих хронолошких фаза винчанске културе.

ДИСКУСИЈА

У овом поглављу ћу критички анализирати све добијене резултате студије и извести њихову синтезу. Такође, уз уважавање археолошке евиденције из других праисторијских култура, те сагледавањем антрополошких, етнологских, филозофских и других сродних студија, покушаћу да резултате моје анализе употребим као средство за разумевање концептуализације односа људи и животиња у винчанској култури.

ЗАКЉУЧАК

У закључку ћу сумирати резултате студије и изнети њихову релевантност за потврђивање или одбијање постављених хипотеза или за изношење нових. На крају даћу оцену потенцијала коју животињске представе могу имати за разумевање различитих аспеката живота винчанских заједница.

ЛИТЕРАТУРА

Литература коришћена у раду

Преглед литературе

Antal, E and Harthan, J., 1971. *Animals in art and thought to the end of the Middle Ages*. Cambridge.

Antonović, D., 2003. *Neolitska industrija glačanog kamena u Srbiji*. Beograd.

Bailey, D., 2000. *Balkan Prehistory: Exclusion, incorporation and identity*. London and New York.

Bailey, D., 2005. *Prehistoric Figurines: representation and corporeality in the Neolithic*. London.

Bánffy, E., 1997. *Cult Objects of the Neolithic Lengyel Culture*. Budapest.

Bánffy, E., 2001. Notes on the Connection between Human and Zoomorphic Representations in the Neolithic. In P. Biehl and F. Bertems and H. Meller (eds.) *The archaeology of cult and religion*. Budapest, 53–67.

Bartosiewicz, L., 2005. Plain talk: animals, environment and culture in the Neolithic of the Carpathian Basin and adjacent areas. In D. Bailey, A. Whittle and V. Cummings (eds) *(Un)settling the Neolithic*. Oxford, 51–63.

Beach, H and Stammer, F., 2006. Human–Animal Relations in Pastoralism. *Nomadic Peoples* 10/2: 6–29.

Becker, V., 2007. Rinder, Schweine, Mischwesen. Zoomorphe Funde der westlichen Linearbandkeramik. In R. Gleser (Hrsg.) *Zwischen Mosel und Morava – Neue Grabungen und Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte Mitteleuropas*. Bonn, 9–95.

- Bökönyi, S., 1974.** *History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe.* Budapest.
- Bökönyi, S., 1988.** The Neolithic fauna of Divostin. In A. McPherron and D. Srejović (eds.) *Divostin and the Neolithic of Central Serbia.* Pittsburgh, 419–445.
- Borić, D., 2005.** Body metamorphosis and animality: volatile bodies and boulder artworks from Lepenski Vir. *Cambridge Archaeological Journal* 15: 35–69.
- Borić, D., 2009.** Absolute Dating of Metallurgical Innovations in the Vinča Culture of the Balkans. In T. L. Kienlin and B. Roberts (eds.) *Metals and Societies: Studies in honour of Barbara S. Ottaway.* Bonn, 191–246.
- Боровић-Димић, Ј., 1995.** Винчанска глинена пластика са Лађаришта. *Гласник Српског археолошког друштва* 10: 104–115.
- Bradley, R., 2009.** *Image and Audience: Rethinking Prehistoric Art.* Oxford.
- Брукнер, Б., 1962.** Праисторијско насеље Белетинци код Обрежа. *Рад војвођанских музеја* 12: 89–122.
- Брукнер, Б., 1980.** Насеље Винчанске групе на Гомолави: неолитски и ранонеолитски слој. Извештај са ископавања 1967–1976. г. *Рад Војвођанских Музеја* 26: 5–55.
- Budiansky, S., 1992.** *The Covenant of the Wild: why animals chose domestication.* London.
- Cauvin, J., 2000.** *The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture.* Cambridge.
- Chapman, J., 1981.** *The Vinča Culture of South-East Europe: studies in the chronology, economy and society.* Oxford.
- Chapman, J., 1990.** The Neolithic in the Morava-Danube confluence area: a regional assessment of settlement pattern. In R. Tringham and D. Krstić (eds.) *Selevac: a Neolithic village in Yugoslavia.* Los Angeles, 13–43.
- Chapman, J., 1992.** Arenas of social power: the case of Serbian prehistory. *Зборник Народног Музеја* XIV/1: 305–317.
- Chapman, J., 2000.** *Fragmantation in archaeology. People, places and broken objects in the prehistory of South Eastern Europe.* London and New York.
- Chapman, J., 2006.** Dark burnished Ware as Sign: Ethnicity, Aesthetics and Categories in the Later Neolithic of the Central Balkans. In N. Tasić and C. Grozdanov (eds.) *Homage to Milutin Garašanin.* Beograd, 295–309.
- Chapman, J and Gaydarska, B., 2007.** *Parts and Wholes: fragmentation in prehistoric context.* Oxford.
- Clason, T., 1979.** The farmers of Gomolava in the Vinča and La Tene period. *Рад Војвођанских Музеја* 25: 60–114.
- Crnobrnja, A., 2010.** Arrangement of Vinca culture figurines a study of social structure and organisation. *Documenta Praehistorica* XXXVIII: 131–147.
- Crnobrnja, A., Janković, M and Simić, Z., 2009.** Late Vinča culture settlement at Crkvine in Stubline: Household organization and urbanization in the Late Vinča culture period. *Старинар* LIX: 9–25.
- Descola, P., 1996.** Constructing natures: Symbolic ecology and social practice. In P. Descola and G. Pálsson (eds.) *Nature and Society: Anthropological perspectives.* London and New York, 82–102.

- Dimitrijević, V., 2006.** Vertebrate fauna of Vinča-Belo Brdo (Excavation Campaigns 1998–2003). *Старинар* LVI: 245–269.
- Evans-Pritchard, E. E., 1940.** *The Nuer: A Descriptions of the modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People.* Oxford.
- Evans-Pritchard, E. E., 1953.** The Sacrificial Role of Cattle among the Nuer. *Africa* 23/3: 181–198.
- Evans, G. J., 2003.** *Environmental Archaeology and the Social Order.*
- Галовић, Р., 1959.** *Предионица, неолитско насеље код Приштине.* Приштина
- Галовић, Р., 1975.** Неолитска ритуална група из Смедеревске Паланке. *Зборник Народног музеја, Београд* VIII: 21–30.
- Gilhus, S. I., 2006.** *Animals, Gods and Humans: Changing Attitudes to Animals in Greek, Roman and Early Christian Ideas.* London and New York.
- Галовић, Р., 1975.** Неолитска ритуална група из Смедеревске Паланке. *Зборник Народног музеја* VIII: 21–30.
- Гарашанин, Д., 1951.** Неолитска камена пластика у Србији. *Старинар Н.С.* II: 7–12.
- Гарашанин, Д., 1968.** Религија и култ неолитског човека на централном Балкану. У Л. Трифуновић (ур.) *Неолит централног Балкана.* Београд, 241–263.
- Gimbutas, M., 1982.** *The Goddesses and Gods of Old Europe 6500–3500: Myths and Cult Images.* Los Angeles.
- Gligor, M., 2011.** Relatia om-caine in preistorie: resturi scheletice umane si de canide. Practici mortuare, dovezi arheologice si posibile semnificatii. *Analele Banatului* XIX: 51–73.
- Goldman, G., 1978.** Gesichtsgefäße und andere Menschendarstellungen aus Battonya. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 5: 13–60.
- Gosden, C., 2001.** Making Sense: Archaeology and Aesthetics. *World Archaeology* 33/2: 163–167.
- Greenfield, H., 1986.** *The Paleoeconomy of the Central Balkans (Serbia).* Oxford.
- Greenfield, H., 1988.** The origins of milk and wool production in the Old World: a zooarchaeological perspective from the central Balkans. *Current Anthropology* 29: 573–593.
- Halstead, P., 1987.** Man and other animals in later Greek prehistory. *The Annual of the British School at Athens* 82: 71–83.
- Halstead P., 2004.** Farming and Feasting in Neolithic of Greece: the echological conthext of fighting with the food. *Documenta Praehistorica* XXXI: 151–161.
- Hauser, R., 2007.** *Reading Figurines: Animal Representations in Terra Cotta from Royal Building AK at Urkesh.* Malibu.
- Hodder, I., 1986.** *Reading the past.* Cambridge.
- Hodder, I., 1990.** *The Domestication of Europe: Structure and Contigency in Neolithic Societies.* Oxford.
- Hodder, I., 1993.** The Narrative and Rhetoric of Material Culture Sequences. *World Archaeology* 25/2: 268–282.
- Hurt, D. T. and Rakita, F. M. G.,** *Style and Function: Conceptual Issues in Evolutionary Archaeology.* London.
- Hutchinson, S., 1992.** The Cattle of Money and the Cattle of Girls among the Nuer, 1930–83. *American Ethnologist* 19/2: 294–316.

- Игњатовић, М., 2008.** Каталог. У Д. Николић (ур.) *Винча – праисторијска метропола*. Београд 2008, 203–281.
- Ingold, T., 1974.** On Reindeer and Men. *Man*, New Series 9/4: 523–538.
- Ingold, T., 1980.** *Hunters, Pastoralists, and Ranchers: Reindeer Economies and their Transformations*. Cambridge.
- Ingold, T., 1983.** The Architect and the Bee: Reflections on the Work of Animals and Men. *Man*, New Series 18/1: 1–20.
- Ingold, T., 1987.** *What is an Animal?* London and New York.
- Ingold, T., 2000.** *The Perception of the Environment: Essays on livelihood, dwelling and skill*. London and New York.
- Јацановић, Д и Шљивар, Д., 2001.** Налази астрагала са неолитског локалитета Беловоде. *Зборник народног музеја XXVI/1*: 31–37.
- Johnson, M., 2007.** *Ideas of Landscape*. Oxford.
- Jones, A., 1998.** Where eagles dare: Landscape, animals and the Neolithic of Orkney. *Journal of Material Culture* 3: 301–324.
- Jovanović, B., 1961.** *Stratigrafija naselja vinčanske grupe kod Kosovske Mitrovice*. *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije* 6: 9–67.
- Jovanović, B., 1982.** *Rudna Glava najstarije rudarstvo bakra na Centralnom Balkanu*. Bor.
- Јовановић, Б и Глишић, Ј., 1960.** Енеолитско насеље на Кормадину код Јакова. *Старинар XI*: 113–140.
- Jovanović, S., et al 2004.** Evaluation of the domestication process in Serbia – domestication of Neolithic cattle. *Acta Veterinaria* 54/5-6: 467–473.
- Kaiser, T and Voytek, B., 1983.** Sedentism and economic change in the Balkan Neolithic. *Journal of Anthropological Archaeology* 2: 323–353.
- Karmanski, S., 1977.** *Katalog antropomorfne i zoomorfne plastike iz okoline Odžaka*. Odžaci.
- Кармански, С., 1989.** Неколико новијих налаза зооморфне идолопластике на локалитету Доња Брањевина. *Гласник Српског археолошког друштва* 5: 64–69.
- Latour, B., 2005.** *Reassembling the social: an introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford.
- Lazarović, G., Drasovean, F and Maxim, Z., 2001.** *Parța*. Timisoara.
- Lesure, G. R., 2005.** Linking Theory and Evidence in an Archaeology of Human Agency: Iconography, Style, and Theories of Embodiment. *Journal of Archaeological Method and Theory* 12/3: 237–255.
- Lesure, G. R., 2011.** *Interpreting Ancient Figurines: Context, Comparison, and Prehistoric Art*. Cambridge.
- Letica, Z., 1988.** Anthropomorphic and Zoomorphic Figurines from Divostin. In A. McPherron and D. Srejović (eds.) *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*. Pittsburgh, 173–200.
- Љамић-Валовић, Н и Валовић, С., 1988.** Амулети и привесци из винчанског насеља у Ратини. *Зборник народног музеја XIII/1*: 21–29.
- Lippit, M. A., 1998.** Magnetic Animal: Derrida, Wildlife, Animetaphor. *Modern Language Notes* 113/5: 1111–1125.
- Marangou, C., 1992.** *Figurines et miniatures du Niolithique recent et du Bronze ancien en Grece*. Oxford.

- Marangou, C., 2000.** Neolithic figurines from Northern Greece. In S. Hiller and V. Nikolov (eds.) *Karanovo III: Beitrage zum Neolithikum in Sudosteuropa*. Vienna, 229–244.
- Marangou, C and Grammenos, D., 2005.** 'Monumentality', Functionality, Animality: On an Unusual Prehistoric Clay Head from Central Macedonia, Greece, and Its Implications. *The Annual of the British School at Athens* 100: 1–40
- Marangou, C and Stern, B., 2009.** Neolithic zoomorphic vessels from Eastern Macedonia, Greece: issues of function. *Archaeometry* 50/3: 397–412.
- Martin, L and Meskell, L., 2012.** Animal Figurines from Neolithic Çatalhöyük: Figural and Faunal Perspectives. *Cambridge Archaeological Journal* 22 (3): 401–419.
- Meskell, L. (2008).** The nature of the beast: curating animals and ancestors at Çatalhöyük. *World Archaeology* 40/3: 373–389.
- Meskell, L and Nakamura, C., 2005.** Çatalhöyük Figurines. *Archive Report on the Catalhöyük Season 2005*. www.catalhoyuk.com.
- Milojković, J., 1990.** The anthropomorphic and zoomorphic figurines. In R. Tringham and D. Krstić (eds) *Selevac: a Neolithic village in Yugoslavia*. Los Angeles, 397–436.
- Mlekuž, D., 2007.** 'Sheep are your mother': rhyta and the interspecies politics in the Neolithic of the eastern Adriatic. *Documenta Praehistorica* XXXIV: 267–280.
- Mullin, M., 1999.** Mirrors and Windows: Sociocultural Studies of Human-Animal Relationships. *Annual Review of Anthropology* 28: 201–224.
- Mullin, M., 2002.** Animals and Anthropology. *Society & Animals* 10/4: 387–393.
- Nadasdy, P., 2007.** The gift in the animal: the ontology of hunting and human-animal sociality. *American Ethnologist* 34: 25–43.
- Nakamura, C. and Meskell, L. M., 2004.** Figurines and miniature clay objects. *Archive Report on the Catalhöyük Season 2004*. www.catalhoyuk.com.
- Nakamura, C. And Meskell, L., 2006.** Figurine Report 2006. *Archive Report on the Catalhöyük Season 2006*. www.catalhoyuk.com.
- Nakamura, C and Messkell, C., 2009.** Articulate Bodies: Forms and Figures at Çatalhöyük. *Journal of Archaeological Method and Theory* 16: 205–230.
- Nanoglou, S., 2008.** Representation of humans and animals in Greece and the Balkans during the earlier Neolithic. *Cambridge Archaeological Journal* 18: 1–13.
- Nanoglou, S., 2009.** Animal Bodies and Ontological Discourse in the Greek Neolithic. *Journal of Archaeological Method and Theory* 16: 184–204.
- Николић, Д и Вуковић, Ј., 2008а.** Чуvari и заштитници: култни предмети. У Д. Николић (ур.) *Винча – праисторијска метропола*. Београд 2008, 165–179.
- Nikolić, D and Vuković, J., 2008b.** Vinča Ritual Vessels: Archaeological Context and Possible Meaning. *Starinar* LVIII: 51–69.
- Orton, C. D., 2008.** *Beyond Hunting and Herding: Humans, animals, and the political economy of the Vinča period*. Unpublished PhD thesis. Cambridge.
- Orton, C. D., 2010a.** Taphonomy and Interpretation: An Analytical Framework for Social Zooarchaeology. *International Journal of Osteoarchaeology* 22(3): 253–378
- Orton, C. D., 2010b.** Both subject and object: herding, inalienability and sentient property in prehistory. *World Archaeology* 42(2): 188–200.
- Orton, C. D., 2012.** Herding, Settlement, and Chronology in the Balkan Neolithic. *European Journal of Archaeology* 15 (1): 5–40

- Перић, С., 1995.** *Бутмирска култура*. Београд.
- Perić, S., 1996.** Kulth-Rhytone der neolitischen Viehzüchter der Balkanhalbinsel. *Starinar* 47: 21–66.
- Perišić, S., 1984.** *Predmeti od kosti, roga i kamena iz Odseka za praistoriju muzeja grada Beograda*. Београд.
- Peters, J. and Schmidt, K., 2004.** Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, south-eastern Turkey: a preliminary assessment. *Anthropozoologica* 39/1: 179–218.
- Петровић, Б., Катић, В и Спасић, М., 2009.** *Живот у глини: неолитска уметност на тлу Београда – фигурална пластика из збирки Музеја града Београда*. Београд.
- Петровић, Ј., 1992.** Архитектура куће 4 на Гомолави: насеље млађе Винчанске културе. *Раџ Војвођанских Музеја* 34: 19–32.
- Porčić, M., 2011.** A Tentative Attempt to Estimate the Systemic Number of the Late Neolithic Vinča Culture Figurines. *Etnoantropološki problemi* 6(3): 729–741.
- Porčić, M., 2012.** Contextual analysis of fragmentation of the anthropomorphic figurines from the Late Neolithic site of Selevac. *Etnoantropološki problemi* 7(3): 809–827.
- Radić, D., 2002.** O jednom zoomorfnom prikazu na keramici hvarske kulture. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu XXXV/1*: 19–33.
- Radovanović, I., 1999.** "Neither person nor beast" - dogs in the burial practice of the Iron Gates Mesolithic. *Documenta Praehistorica* 26: 71–87.
- Robb, E. J., 1998.** The Archaeology of Symbols. *Annual Review of Anthropology* 27: 329–346.
- Russell, N., 1998.** Cattle as wealth in Neolithic Europe: where's the beef? In D. Bailey (ed.) *The Archaeology of Value: Essays on Prestige and the process of valuation*. Oxford, 42–54.
- Russell, N., 2010.** Navigating the Human-Animal Boundary. *Reviews in Anthropology* 39: 3–24.
- Russell, N., 2012.** *Social Zooarchaeology: Humans and Animals in Prehistory*. New York.
- Russell, N and McGowan, K. J., 2003.** Dance of the Cranes: Crane Symbolism at Çatalhöyük and Beyond. *Antiquity* 77, 297: 445–455.
- Russel, N and Meece, S., 2006.** Animal representations and animal remains at Çatalhöyük. In Hodder, I. (Ed.) *Çatalhöyük Perspectives: Reports from the 1995-99 Seasons*. Cambridge, 209–230.
- Russell, N et all 2009.** Building memories: commemorative deposits at Çatalhöyük. *Anthropozoologica* 44/1: 103–125.
- Schalow, F., 2006.** *The Incarnality of Being: The Earth, Animals, and the Body in Heidegger's Thought*. State University of New York Press, Albany
- Schier, W., 2005.** *Masken Menschen Rituale: Alltage und Kult vor 7000 Jahren in der prähistorischen Siedlung von Uivar, Rumänien*. Würzburg.
- Swartz, A. C., 1992.** Žarkovo-Ledine: The Vertebrate and Molluscan Remains-1948 Season. *Зборник народног музеја XIV/1*: 123–135.
- Shanklin, E., 1985.** Sustenance and Symbol: Anthropological Studies of Domesticated Animals. *Annual Review of Anthropology* 14: 375–403.

- Sherratt A., 1981.** Plough and pastoralism: aspects of the secondary products revolution. In I. Hodder, G. Isaac and N. Hammond (eds.) *Pattern of the Past: The studies in honor of David Clark*. Cambridge, 261–305.
- Sherratt A., 1983.** The Secondary Products Exploitation in the Old World. *World Archaeology* 15/1: 90–104.
- Sherratt A., 1997.** *Economy and Society in Prehistoric Europe. Changing Perspectives*. Edinburgh.
- Smith, L. M., 2007.** Inconspicuous Consumption: Non-Display Goods and Identity Formation. *Journal of Archaeological Method and Theory* 14/4: 412–438
- Speth, J., 2010.** *The Paleoanthropology and Archaeology of Big-Game Hunting: Protein, Fat, or Politics?* New York.
- Срејовић, Д., 1968.** Неолитска пластика централнобалканског подручја, у Л. Трифуновић (ур.) *Неолит централног Балкана*. Београд, 177–249.
- Stanković, S., 1986.** *Žrtvenici i prosopomorfni poklopci iz Vinče*. Beograd.
- Станковић, С., 1989–1990.** Представа бика у старијем неолиту. *Старинар* (н.с.) 40–41 (1991): 35–43.
- Szénászky, G. J., 1978.** Der Vinca-Fund von Battonya. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 5: 3–12.
- Шљивар, Д и Антоновић, Д., 1996.** Мачина-насеље Винчанске културе код Прокупља. *Зборник народног музеја* XIV/1: 61–75.
- Šljivar, D and Jacanović, D., 2005.** Zoomorphic figurines from Belovode. *Zbornik Narodnog Muzeja* 18: 69–78.
- Tasić, N., 1957.** Praistorisko naselje kod Valača. *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije* II: 3–39.
- Tasić, N., 1959-1960.** Završna istraživanja na praistorijskom naselju kod Valača. *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije* IV-V: 11–83.
- Tasić, N., 1973.** *Neolitska plastika*. Beograd.
- Tasić, N i Tomić, E., 1969.** *Crnokalačka bara: naselje Starčevačke i Vinčanske kulture*. Kruševac-Beograd.
- Tasić, N., 2007.** Ritual Pottery Set from Vinča. *Гласник Српског археолошког друштва* 23: 203–210.
- Тасић, Н., 2008.** Неми сведоци једног времена: фигурална уметност Винче. У *Винча – праисторијска метропола*. Београд, 139–179.
- Tasić, N., 2011.** Anthropomorphic figurines from Vinča excavations 1998–2009. *Documenta Praehistorica* XXXVIII: 149–157.
- Težak-Gregl, T., 1983-1984.** Neolitička i eneolitička antropomorfna plastika iz fundusa Arheološkog muzeja u Zagrebu. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 16-17: 15–48.
- Thomas, J., 1991.** *Understanding the Neolithic*. London and New York.
- Todorović, J., 1981.** A recently discovered house in the Neolithic settlement of Banjica in Belgrade. *Archaeologica Iugoslavica* 18: 13–17.
- Тодоровић, Ј и Цермановић, А., 1961.** *Бањица: насеље винчанске културе*. Београд.
- Toufexis, G., 1994.** Neolithic animal figurines from Thessaly. In *La Thessalie: Quinze années de recherches archéologiques, 1975–1990. Bilans et perspectives. Actes du colloque international, Lyon*. Athens, 163–168.

Toufexis, G., 2003. Animals in the Neolithic art of Thessaly. In E. Kotjabopoulou, Y. Hamilakis, P. Halstead, C. Gamble & P. Elefanti (Eds.) *Zooarchaeology in Greece: recent advances*. London, 263–271).

Трбуховић, В и Васићевић, М., 1983. *Најстарије земљорадничке културе у Подрињу*. Шабац.

Treuil, R and Darcque, P., 1998. Un ‘bucrane’ néolithique à Dikili Tash (Macédoine orientale): parallèles et perspectives d' interpretation. *Bulletin de Correspondance Hellénique* 122: 1–25.

Tringham, R., 1971. *Hunters, Fishers and Farmers of Eastern Europe: 6000–3000BC*. London.

Tringham, R., 1992. Life after Selevac: why and how a Neolithic settlement is abandoned. *Balkanica* 23: 133–145.

Tringham, R., Brukner, B and Voytek, B., 1985. Excavations at Opovo: A Study of Socioeconomic Change in the Balcan Neolithic. *Journal of Field Archaeology* 12/4: 425–444.

Tringham, R et all 1992. Excavations at Opovo 1985–1987, Socioeconomic Change in the Balcan Neolithic. *Journal of Field Archaeology* 19/3: 351–386.

Трипковић, Б., 2007. *Домаћинство и простор у касном неолиту: винчанско насеље на Бањици*. Београд.

Twiss, C. K and Russell, N., 2009. Taking the bull by the horns: Ideology, Masculinity, and Cattle horns at Catalhöyük (Turkey). *Paléorient* 35/2: 19–32.

Васић, М., 1932. *Преисториска Винча I*. Београд.

Васић, М., 1936a. *Преисториска Винча II*. Београд.

Васић, М., 1936b. *Преисториска Винча III*. Београд.

Васић, М., 1936c. *Преисториска Винча IV*. Београд.

van Vure, T., 2005. *Retracing the Aurochs: history, morphology and ecology of an extinct wild ox*. Sofia-Moscow.

Vigne J.D and Helmer D., 2007. Was milk a “secondary product” in the Old World Neolithisation process? Its role in the domestication of cattle, sheep and goats. *Anthropozoologica* 42/2: 9–40.

Whittle, A., 2003. *The Archaeology of People: Dimensions of Neolithic life*. London and New York.

Wolfe, C., 2003. *Zoontologies: the question of animal*. London.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODELJENJE ZA ARHEOLOGIJU

Referat o kvalifikovanosti kandidata i podobnosit predložene teme za doktorsku disertaciju

Kandidat: Miloš Spasić, master arheologije

Tema: ***Predstave životinja u vinčanskoj kulturi***

1. Osnovni podaci o kandidatu i disertaciji

1a. Podaci o kandidatu

Miloš Spasić je rođen u Beogradu 1981. godine. Posle završene Treće beogradske gimnazije upisao je arheologiju 2000. na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Diplomirao je na Odeljenju za arheologiju 2006. godine, sa prosečnom ocenom tokom studiranja 9,00. Tokom 2006 – 2007 pohađao je i vrlo uspešno završio master studije na Odeljenju za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Tezu master rada *Gradina na Bosutu: neolitska i eneolitska naselja* odbranio je sa najvišom ocenom pred komisijom: akademik, prof. dr Nikola Tasić, dr Dubravka Nikolić i dr Miloš Jevtić (mentor). Krajem 2010. godine kandidat je upisao doktorske studije na Odeljenju za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Od 2008. godine Miloš Spasić radi kao kustos u Muzeju grada Beograda.

Miloš Spasić pripada grupi mladih arheologa Srbije sa najrespektabilnijim naučnim radovima koji su objavljeni u poznatim časopisima iz arheologije. Do sada je objavio dve monografije koje su pratile zapažene izložbe u prostorijama Muzeja grada Beograda. Posebno je zapažena njegova samostalna izložba i monografija pod nazivom *Прва здравица: прича о баденским шољама из Музеја града Београда*. Београд, 2010. М. Spasić je u ovoj publikaciji dao vrlo originalno tumačenje izrade tzv. badenskih šolja, koje se datuju u prvu polovinu IV milenijuma pre n.e, kao pojavu prvih recipijenata manjeg obima u obliku pehara za konzumiranje neke opojne tečnosti. Autor pretpostavlja da su prve šolje sa jednom drškom iz bakarnog doba južne Panonije i severnog Balkana korišćene u toku svetkovina praistorijskih zajednica za ispijanje piva. Zajedno sa kolegicom Bisenijom Petrović pripremio je izložbu i učestvovao u pisanju kataloga pod nazivom *Живот у Глини: Неолитска уметност на тлу Београда*. Горњи Милановац, 2010. U ovoj monografiji obrađeni su najznačajniji nalazi pokretnih arheoloških predmeta iz prvih zemljoradničkih naselja na širokom gradskom ageru Beograda, koje se čuvaju u dopoima Muzeja grada Beograda. Veoma zapažen je organilan naučni rad Miloš Spasića objavljen pod nazivom *Cotofeni communities at their southwestern frontier and their relationship with Kostolac population in Serbia* u vodećem arheološkom časopisu u Rumuniji (*Dacia* za 2010), koji se nalazi na Erich listi. U ovom radu kandidat je obradio arheološki materijal sa većeg broja naselja kasnog eneolita iz severo-istočne Srbije i doprineo boljem razumevanju odnosa kostolačke i kocofeni kulture na ovom prostoru. U *Starinaru* za 2009. godinu objavio je zanimljivu studiju o ranoeneolitskim nalazima iz okoline Beograda, posebno sa područja južnog Srema. Mogućnost identifikovanja trgovačkih puteva između nalazišta iz srednjeg i kasnog bakarnog doba na teritoriji severnog Balkana i južnih delova Panonske nizije objavio je u časopisu *Analele Banatului* XVI, 2008., koji izdaje Muzej Banata iz

Temišvara. U grupi od oko desetak naučnih studija izdvojili bi rad Miloša Spasić pod nazivom *Cattle to settle – Bulls to rule: on bovine iconography among Late Neolithic Vinča culture communities*, *Documenta Praehistorica* XXXIX (2012), Ljubljana, 2012, 295-308. U ovom radu se posebno izdvaja rasprava o značaju vinčanskih bukraniona za zajednice mlađeg neolita u Srbiji.

1b. Osnovni podaci o predloženoj temi disertacije - *Predstave životinja u vinčanskoj kulturi*

Predstave životinja u ranim zemljoradničkim kulturama na području centralnog Balkana, uključujući i veoma dobro istraženu vinčansku kulturu iz vremena kasnog neolita (oko 5400 – 4600 g. pre n.e.), nisu do sada bile predmet većih studija. Mada se radi o vrlo značajnom korpusu arheološke građe, odnosno većem broju otkrivenih zoomorfnih figurina na brojnim naseljima vinčanske kulture, one su najčešće tumačene u vezi sa poznatijim i mnogo atraktivnijim antropomorfnim predstavama. U savremenim naučnim radovima koji se odnose na vreme mlađeg neolita na prostoru Balkana, najviše pažnje se poklanja arheološkim kontekstima nalaza i njihovom pravilnom isčitavanju. Stanje proučavanja i analiza vinčanskih zoomorfnih predstava može se bitno popraviti samo ukoliko se postave nova istraživačka pitanja, te ako se pravilno shvati i razume potencijal koji ovaj vid materijalne kulture može imati za razumevanje neolitskog života. Plastično modelovne glave bikova (*bukrainioni*) iz prostranih vinčanskih kuća i namerno lomljene malene figurine od pečene zemlje iz otpadnih jama, koje često pripadaju grupi neprepoznatljivih četvoronožnih životinja, zahtevaju znatno brižljivija tumačenja nego što je to bio slučaj u dosadašnjoj, pretežno sakupljačkoj fazi praistorijske arheologije u Srbiji, ili u retkim u studijama o umetničkim dometima i verovanjima starih zemljoradnika. To su i osnovni razlozi što se pristupa izradi teze pod gornjim naslovom.

2. Predmet i cilj disertacije

Korpus vinčanske materijalne kulture, koji predstavlja osnov za proučavanje ikonografije predstava životinja uključuje veliku količinu raznorodne građe, koja se može sistematizovati na osnovu nekoliko uzusa. Osnovne stilsko-tipološke kategorije tako čine:

- Zoomorfne figurine
- Bukrainioni
- Zoomorfne posude i posude sa zoomorfnim predstavama
- Amuleti

Svaka od izdvojenih kategorija materijalne kulture može sa dalje raščlaniti. Osnovno obeležje celokupne građe inspirisane životinjama i životinjskim predstavama jeste materijal korišćen za izradu - glina. Gotovo celokupan inventar zoomorfnih predstava u vinčanskoj kulturi izrađen je od gline. Kamen se koristi sasvim izuzetno i, kako se čini, reč je o specifičnim oblicima figuralne plastike karakteristične za ranu i srednju Vinču. Najbrojniju grupu nalaza čine figurine, zatim slede amuleti, zoomorfne posude i posude sa zoomorfnim predstavama, dok su bukrainioni najslabije zastupljeni. Korpus do sada prikupljenih vinčanskih antropomorfnih figurina na nalazištima centralnog Balkana procenjuje se na oko 15 000 predmeta, a predstave životinja čine oko jednu desetinu ovog broja.

Zoomorfne figurine izrađuju se od pečene gline, malih su dimenzija i uglavnom predstavljaju krajnje šematizovane predstave četvoronožaca često neodređene vrste i pola. Od anatomskih detalja na zoomorfnim figurinama najčešće se prikazuju sumarno modelovana glava sa naglašenom njuškom/kljunom i rogovima/ušima, noge i rep. Veoma

retko se predstavljaju oči, usta, šare na koži, krzno ili perje, dok su polne karakteristike prisutne samo kod pojedinih predstava bovida. Ponekad je ikonografija vinčanske plastike toliko svedena i apstraktna da se čak ne može utvrditi da li je reč o predstavi čoveka ili životinje. Hibridizacija antroponomornih i zoomornih predstava u neolitu centralnog Balkana jedna je od glavih karakteristika figuralne plastike, koja svoje formalne analogije ima i na Bliskom istoku. Ipak, jasno se izdvajaju pojedine vrste, pre svega goveče, ovca/koza, pas, jelen i medved čije su predstave relativno standardizovane. Zbirka bukraniona, koja će biti tretirana uključuje gotovo sve do sada poznate, ali i desetak nepublikovanih nalaza iz Stublina, sa Gomolave i Banjice i iz Jele kod Šapca. Bukranioni se pojavljuju na širokom geografskom prostoru, od centralne Azije i Bliskog istoka do Srednje Evrope i uglavnom se pojavljuju kao inventar kuća neolitskih i halkolitskih zemljoradnika i stočara. Oni predstavljaju jedan od najstalnijih elemenata enterijera u vinčanskim kućama, često su obnavljani i premazivani (jedan nalaz iz Stublina verovatno je bio portabilan). Dosadašnja evidencija pokazuje da je na teritorije vinčanske kulture otkriveno oko 30 bukraniona.

3. Opis sadržaja (strukture po poglavljima) disertacije

U uvodnom poglavlju biće izneti predmet, cilj i metodologija istraživanja. Takođe, biće obrazloženo i koji su povodi za izradu ove disertacije, te koji je projektovani doprinos teze za proučavanje vinčanske kulture.

Prvo poglavlje biće posvećeno stanju istraženosti vinčanske kulture, u onim segmetnima koji su neophodni za razumevanje konteksta životinjskih predstava. U najopštijim crtama biće prikazana evidencija o relativnoj i apsolutnoj hronologiji, vinčanskoj arhitekturi, stanovanju, ekonomiji i materijalnoj kulturi. Takođe, biće iznet i kritički pregled aktuelnih teorijskih koncepata koji razmatraju različite aspekte u procesima formiranja i transformacije vinčanskog društva, zajednice, domaćinstva, ekonomije, stanovanja, materijalne kulture i religije.

Drugo poglavlje pod naslovom *Ljudi, životinje i prirodno okruženje u vinčanskoj kulturi* ima za cilj da prikaže kakav je odnos sa životinjama i okruženjem imale različite vinčanske zajednice na centralnom Balkanu. Na prvom mestu pokušaće da se predstave različiti načini konceptualizacije okoliša i oblikovanja izgrađene okoline. Izneće se raspoloživa građa o topografiji vinčanskih naselja, a zatim će se kritički osvrnuti na to kakve su mogle biti relacije između različitih tipova prirodnog okruženja i zajednica koje su ih nastanjivale. U drugom delu poglavlja ću predstaviti aktuelne studije odnosa ljudi i životinja u praistoriji, a zatim će se izneti raspoloživa arheozoološka evidencija za vinčansku kulturu na Centralnom Balkanu. Na kraju, razmotriće se različiti vidovi interakcija sa divljim i domaćim životinjama, uz poseban osvrt na evidenciju sa lokaliteta sa kojih će biti obrađene predstave životinja.

U trećem poglavlju *Pregled teorijskih obrazaca u tumačenju predstava životinja* uradiće se kritički osvrt na najvažnije teze koje tretiraju predstave životinja u praistoriji. Budući da su predstave životinja u neolitu jugoistočne Evrope retko bile predmet sintetskih i problemskih studija, kandidat će se osvrnuti na najvažnije studije koje tretiraju predstave životinja u drugim regijama i u drugim praistorijskim epohama.

Četvrto poglavlje pod nazivom *Tipologija materijalne kulture sa životinjskim predstavama* posvećeno je tipologiji materijalne kulture koja nosi nedvosmislena životinjska obeležja. Detaljno ću analizirati svaki izdvojen tip; izneti podatke o tehnologiji proizvodnje, materijalima, dimenzijama, fragmentaciji, kontekstima nalaza,

hronologiji. Takođe, izneću sve raspoložive podatke koji bi mogli da ukažu na funkciju/funkcije tih predmeta, kao i na mesto i način interakcije sa njima. Pri tretmanu svake od navedenih kategorija, u osnovnim crtama navešću i podatke o drugim oblicima materijalne kulture (antropomorfne figurine, keramika, arhitektura, termalne strukture) koji su bitni za njihovo razumevanje.

Peto poglavlje *Predstave životinja u vinčanskoj kulturi* najpre navesti koja su ograničenja u identifikaciji predstavljene vrste, a zatim će se postaviti jasni parametri koje će slediti pri identifikaciji životinjske predstave. Predstave, koje se mogu pouzdano identifikovati i za svaku grupu posebno će se izneti pregled ikonografskih obrazaca i materijalne kulture na kojim se predstave pojedinih vrsta pojavljuju. Kategorije predstava fantastičnih stvorenja i hibrida biće veoma pažljivo sagledane, u nameri da se identifikuju elementi pojedinih vrsta koji su prisutni u ovom tipu kompleksnih predstava. Posebno će biti sagledane predstave koje prikazuju polu-ljude/polu-životinje, a posebno će biti obrađene predstave koje imaju odlike više različitih životinjskih vrsta. Prema raspoloživoj arheološkoj građi izdvajaju se sledeće domaće i divlje životinje u sitnoj plastici u vinčanskoj kulturi (figurine od pečne zemlje) i to: goveče, ptica, jelen, pas, ovca/koza, medved, fantastična stvorenja i hibridne predstave i stilizovne forme četvoronožaca.

U šestom poglavlju pod nazivom *Stilsko-tipološka analiza životinjskih predstava* napraviće se detaljna statistička analiza životinjskih predstava koristeći jedinstvenu bazu podataka u koju će se unositi šifrovane podatke o svim raspoloživim parametrima (tip predmeta, vrsta predstava, dimenzije, materijal, stilsko-tipološke karakteristike, tragovi upotrebe, fragmentovanost, kontekst nalaza...). Izvršiće se osnovne i unakrsne analize, a u vidu grafičkih priloga i kritičkih komentara prikazaće se sve korelacije između dobijenih rezultata, koje se budu pokazale kao bitne za razumevanje životinjskih predstava. Prema raspoloživoj građi okosnica ovog poglavlja biće arheološki materijal sa nekoliko najbolje istraženih vinčanskih naselja u Srbiji – Gomolava, Potporanj, Jakovo-Kormadin, Vinča-Belo Brdo, Banjica, Crkvine-Mali borak, Jela kod Šapca, Belovode, Divostin, Grivac, Selevac i Valač.

Sedmo poglavlje pod nazivom *Kontekstualna analiza životinjskih predstava* U ovom poglavlju predviđena je detaljna kontekstualna analiza životinjskih predstava i drugih oblika materijalne kulture iz zatvorenih celina. Ukoliko mi to evidencija bude dozvoljavala, pokušaćemo da se za svaki oblik materijalne kulture sa životinjskom predstavom, te za svaku životinjsku vrstu pojedinačno, iznese odgovarajuća analiza uslova nalaza. Takođe, pokušaćemo da se kontekstualnom analizom obuhvate i nalazi iz različitih geografskih regija na centralnom Balkanu i različitih hronoloških faza vinčanske kulture.

Osmo poglavlje nosilo bi jednostavn naslov *Diskusija*. U ovom poglavlju kritički će se analizirati svi dobijeni rezultate studije i izvesti njihovu sintezu. Takođe, uz uvažavanje arheološke evidencije iz drugih praistorijskih kultura, te sagledavanjem antropoloških, etnoloških, filozofskih i drugih srodnih studija, pokušaćemo da se rezultati sprovedene analize upotrebe kao sredstvo za razumevanje konceptualizacije odnosa ljudi i životinja u vinčanskoj kulturi.

U zaključku biće simirani rezultati studije i izneti njihova relevantnost za potvrđivanje ili odbijanje postavljenih hipoteza ili za iznošenje novih. Na kraju daće se

ocena potencijala koju životinjske predstave mogu imati za razumevanje različitih aspekata života vinčanskih zajednica.

Osnivni tekst disertacije završava se popisom korišćene literature, posle koje sledi ilustrativni deo rada (geografske karte, grafikoni i tipološko-statističke tabele, table sa crtežima i fotografijama arheološkog materijala).

4. Osnovne hipoteze od kojih će se polaziti u istraživanju

a) *Ikonografski obrasci predstava životinja u vinčanskoj kulturi su hronološki i regionalno osetljivi.*

Ovu hipotezu pokušaćemo da se izvede preispitivanjem stilsko-tipološke analize materijala, i to: 1. analizom nalaza sa lokaliteta koji predstavljaju ključne tačke različitih regija (Gomolava, Potporanj, Vinča – Belo brdo, Jela, Belovode, Divostin, Selevac, Grivac); 2. analizom nalaza sa lokaliteta koji imaju razvijenu vertikalnu stratigrafiju (Gomolava, Vinča-Belo brdo, Belovode, Divostin).

b) *Vrste životinja koje se najčešće prikazuju su one vrste koje imaju i najveći značaj u ekonomiji zajednice.*

Ova hipoteza biće proverena uporednom analizom i kvantifikacijom podataka o zastupljenim vrstama u arheozoološkoj evidenciji i materijalnoj kulturi, i to na nivou određenog arheološkog konteksta ili naselja u celini.

c) *Apstraktnost i svedenost životinjskih predstava stoje u vezi sa pojavnom sublimacijom a ne sa marginalizacijom njihovog simboličkog značaja.*

Činjenica da mnoge predstave životinja nisu reprezentativni oblici materijalne kulture ne znači i da su ti predmeti pasivni činioци u životu zajednice, porodice ili pojedinca. Detaljna kontekstualna analiza treba da ispita da li su svedene predstave životinja podjednako uključene u simboličku praksu kao i predstave elaborirane fizičke pojavnosti

d) *Predstave životinja u vinčanskoj kulturi su aktivno uključene u procese signifikacije prostora i određenih aktivnosti.*

Potvrdu ove hipoteze tražiće se kroz analizu različitih konteksta gde su pronađene predstave životinja, te njihovom kontekstualizacijom u odnosu na prostor, aktivnosti i praksu deponovanja (npr: 1. razmatranjem odnosa bukraniona-potpornog stuba i peći u kućama te njihove zajedničke uloge u kreiranju simboličkih i mnemoničkih ambijentalnih celina; kao i razmatranjem depozicije predstava životinja i delova životinja u rovovima kuća, jamama i sl., i dovođenjem u vezu ove prakse sa određenim aktivnostima).

e)- *Zoomorfne figurine su namerno lomljene*

Ovu hipotezu biće proverena analizom fragmentacije figurina i kvantifikacijom podataka, koji bi mogli da ukažu na to da li postoji ustaljena praksa lomljena određenog tipa ili određenih delova figurine.

f)- *Predstave pojedinih životinja predstavljaju važan činilac u kreiranju kulturnog identiteta jedne zajednice ili regije.*

Razmatranje ove hipoteze stoji u vezi sa prvom hipotezom. Iz pojedinih naselja i mikroregija potiču predstave životinja, kakve se ne pojavljuju u drugim oblastima vinčanske kulture. Analizom ostalih oblika materijalne kulture i ekonomije biće sagledano da li zastupljenost osobenih životinjskih predstava korespondira sa

zastupljenošću drugih specifičnih oblika materijalne kulture, te društvenim i ekonomskim strategijama u istim naseljima ili regijama.

5. Metode koje će se u istraživanju primeniti

Osnovu metodologije istraživanja predstavljaće obrada velikog fonda građe sa različitih lokaliteta. Za svaku kategoriju nalaza biće formirana baza podataka po lokalitetima. U bazu će biti unete sve dimezije i formalno-stilske odlike predmeta, podaci o kontekstu nalaza i datovanju, kao i interpretacija vrste i pola životinjske predstave, opažanja o fragmentaciji, tragovi upotrebe... Svi dobijeni podaci će zatim biti kvantifikovani i prikazani u odnosu sa drugim relevantnim analizama i podacima o antropomorfnoj plastici i arheozoološkoj evidenciji. Unakrsne pretrage će pokazati da li postoje veze u formiranju ikonografskih obrazaca na antropomorfnoj i zoomorfnoj plastici. Kvantifikacija će egzaktno pokazati da li su određene predstave zaista obeležje određene teritorije ili razvojne faze vinčanske kulture. Poređenjem sa arheozoološkom evidencijom će se sagledati odnos pojedinih vrsta koje su predstavljane u različitim materijalnim medijima sa njihovom stvarnom zastupljenošću u čovekovom okruženju.

6. Očekivani rezultati i naučni doprinos

Osnovni istraživački problem u analizi zoomorfnih predstava je tumačenje njihove pojavnosti, koja se često ne da kategorizovati prema određenim životinjskim vrstama. Zoomorfne predstave su veoma često tako modelovane da se samo može naslutiti da je reč o četvoronožnoj životinji. Kada su prisutni rogovi na glavi, često nije jasno da li je reč o govečetu, ovci, kozi ili jelenu, a često je čak nemoguće ustanoviti da li su na glavi prikazani rogovi ili uši. Ipak i ta dvosmislenost u predstavljanju životinja je podatak vredan pažnje, budući da takvi ikonografski obrasci svakako nisu rezultat nepažnje ili nemarnosti tokom modelovanja, iako postoje i tumačenja da je reč o predmetima koje su izradila deca. Višeznačnost fizičke pojavnosti vinčanske zoomorfne plastike će tako biti posmatrana kao odraz različitih socijalnih konstrukata, koji su uslovili specifičan način uobličavanja raznih životinjskih formi. Sa druge strane, moguće je i da je vizuelna pojavnost zoomorfne plastike bila od sekundarnog značaja u odnosu na taktilnost samih predmeta tokom manipulacije i interakciji sa njima. Sveprisutni problem u interpretaciji vinčanskih predmeta sa antropomorfnim i zoomorfnim predstavama jeste pitanje njihove namene. Naučni doprinos ove disertacije očekuje se primenom nove metodologije u obradi relevantne arheološke građe. Kao rezultat može da se dobije izuzetno koristan i dobro utemeljen naučni rad u tumačenju umetničkih težnji i boljem shvatanju materijalne i duhovne kulture neolitskih zemljoradnika na tlu Srbije.

7. Zaključak:

Imajući u vidu napred iznete činjenice, slobodni smo da Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta u Beogradu predložimo da odobri izradu doktorske disertacije pod nazivom: ***Predstave životinja u vinčanskoj kulturi***, kandidata Miloš Spasića, mastera arheologije.

Dr Miloš Jevtić, mentor,

Prof. Dr. Nenad Tasić,

Dr Jasna Vuković

Dr Marija Ljuština